



د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته پوه کتنه

ليکواله
نينسي دوپرې

ژباړن
محمد اسماعيل يون



۱۳۸۷ ل

Ketabton.com

د افغانستان فرهنگي میراثونو ته یوه کتنه

لیکواله

نینسي ډوپري

ژباړن

محمد اسمعيل يون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	د افغانستان فرهنگي
ليکواله:	میراثونو ته یوه کتنه
ژباړن:	نینسي دوپري
خپرندوی:	پوهنیاړ محمد اسمعیل یون
چاپشمېر:	یون کلتوري یون
لومړۍ چاپ:	۱۰۰۰ ټوکه
دویم چاپ:	۱۳۷۷ ل کال (دوه ځله)
درېیم چاپ:	۱۳۷۸ ل کال
د ژباړن	۱۳۸۷ ل کال
پرله پسې نومره:	(۱۵)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۱۵)
کمپوزر:	ضیا الرحمن ضیا

نيوليک

مخ	سرليک	گڼه
۱	ددې اثر پر اوسني چاپ خو خبرې	۱
	د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته...۷	۲
۴۰	د لرغونو سيمو او تاريخي ابداتو د...	۳
۴۱	د افغانستان مرکزي سيمه	۴
۴۲	د کابل څنډې	۵
۴۸	د افغانستان لويديځ	۶
۵۱	د افغانستان شمال	۷
۵۴	د افغانستان ختيځ	۸
۵۵	د افغانستان جنوب	۹
		۱۰

ددې اثر پر اوسني چاپ خو خبرې

مېرمن نينسي دوپرې د هغو ختيځپوهانو له جملې څخه ده چې له څو لسيزو راهيسې د افغانستان د کلتور په بېلابېلو برخو کې کار کوي او زموږ د هېواد ددې برخې د خوندیتوب، بډاينې او ځلونې لپاره يې نه ستړي کېدونکي خدمتونه ترسره کړي او لا هم په زهيربنځينه ځان لگيا ده، دې هلو ځلو ته دوام ورکوي. ددې خاوند هم چې اوس پر حقيقي نړۍ دی، د افغانستان د کلتور او تاريخ په سپړنه او ځلونه کې يې زيات زيار ايستلی دی.

مېرمن نينسي دوپرې د تنظيمواکۍ او طالبانو د واکمنۍ پر مهال چې د افغانستان فرهنگي ميراثونه، له سخت خطر او گواښ سره مخ و، د افغانستان د تاريخي ابداتو او فرهنگي ميراثونو د خوندیتوب پر لارو چارو مصروفه وه، دې د يو شمېر نورو ټولنو، نادولتي سازمانونو او اشخاصو په مرسته د افغانستان د تاريخي اثارو د ساتنې لپاره د

سپک (SPACH) په نوم یو انجمن جوړ کړ او له دې لارې یې د افغانستان تاریخي اثارو د ورکېدو د مخنیوي لپاره یو مهم گام پورته کړ.

دا اثر ((د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه)) چې ستاسو مخې ته پروت دی، ددې د همغو هڅو د لړۍ یوه کړۍ ده، چې دې د تنظیمواکۍ د جنگونو او د طالبانو د واکمنۍ پر مهال یې په کې د افغانستان فرهنګي میراثونو ته کتنه کړې ده. په دې اثر کې د هېواد تاریخي، فرهنګي میراثونو او شتمنیو ته ورپېښ خطرونه او ګواښونه په ښه شوي او ددې خطرونو د مخنیوي لارې چارې هم په ګوته شوي دي. د ۱۳۷۷ ل کال وروستۍ میاشتې وې، چې زما یو اشنا د نینسي دوپرې ددې اثر درې ژباړه، چې د یوه افغان له خوا ترسره شوې وه، ماته راو سپارله او همدا یې راته وویل چې: ډېره ژر مې په کار ده په همدې دوه درې ورځو کې به یې راته په پښتو ژباړې! ما ورته وویل چې تر ما خو ستا درې ژبه ښه زده نو ولې یې خپله ژر ژر نه ژباړې؟ زه خپله والله تر حده زیات مصروف یم، ما چې هر څومره اوږه تشولم، خود هغه ټینګار تر ما هم زیات و، په پای کې یې ددې اثر ژباړه راباندې تحمیل کړه، ما ترې یوه اوونۍ وخت وغوښت، خو هغه پر دوه درې ورځو ټینګار کاوه، کله چې ما درې متن ترې واخیست نو متن ډېر پېچلی و او چندان خوند یې راته رانه کړ، فکر مې وکړ چې زما اشنا هم پرې خپل زور

ازمويلي، نو ځكه يې ماته راحواله كړې، ددې اثر تر ژباړې دمخه زما اشنا ماته وويل، چې زه به درته ترې مناسبه حق الزحمه واخلم، ما ورسره د حق الزحمې هېڅ بحث ونه كړ. خو په نه زړه مې پر ژباړې پيل وكړ، كتاب مې په څو ورځو كې وژباړه، داسې چې بيا سمون ته مې هم وخت پيدا نه كړ، يو نقل مې خپل اشنا ته وركړ او بل نقل (فوټوكاپي) يې ماسره پاتې شو، كله چې ما دري متن لوسته نو هلته هم راته پته ولگېده چې د ژباړن او د كتاب د اصلي ليكوال ترمنځ روحي رابطه نه شته كتاب يوازې د حق الزحمې په خاطر په داسې ډول ژباړل شوی چې اتومات يې په سلو كې دېرش محتوا او خوږلني زيانمنه شوې ده، ما هغه وخت ونه كړای شو، چې يوه بڼه خوندوره ژباړه وكړم، خو څرنگه چې دا موضوع زما لپاره ډېره جالبه وه او تردې دمخه لا ما خپله پرې يو مستقل اثر ليكلی و، نو ځكه د وخت د قيد له مخې ژر ژر وژباړه، زما ژباړه پر ۱۳۷۷ل كال په ازاد افغانستان جريده، چې له پېښوره خپرېدله او په اسمايي مجله كې، چې له جرمني نه خپرېدله دواړو كې خپره شوه، خو زما همدا ژباړه چې يوه كاپي زما همغه اشنا راڅخه وړې وه، پر ۱۳۷۸ل هغه كال په خپل نامه د يوه واړه اثر په توگه چاپ كړه، كومه حق الزحمه يې چې راته ويلې وه، وروسته خبر شوم چې هغه يې هم د الله په توره سمه نيمايي كړې وه، زه هغه وخت په پېښور كې پر دې نه وم خبر چې كله كله داسې كارونه هم كېږي؛ چې هم

څوک د بل چا ژباړه په خپل نامه چاپولای شي او هم حق الزحمه ورسره نيمولای شي، خير په هر ترتيب ما ورپسې ډېر سرونه گروړه او زړه کې مې دا هيله وه چې خدای يو وخت زمينه برابره کړي چې دا ژباړه يا بيا له سره وکړم او يا يې څه ناڅه کره کړم.

اوس چې زه د خپلو تېرو اثارو پر راټولولو مصروف یم، نو په ازاد افغانستان جريده کې مې دا چاپ شوې ژباړه، گوټو ته راغله، هسې خو په ژباړه کې له پيله هم تېروتنې وې يو څه پرې نورې چاپي تېروتنې هم زياتې شوې وې، دا وخت نو ماسره ددې ژباړې دري متن هم نه و، چې زه يې يو ځل بيا ورسره پرتله کړم، نو همدا متن مې د اثر د محتوا په پام کې نيولو سره غنيمت وگاڼه، له سره مې کمپوز او د تورو لوستنې پر وخت مې يو څه سمون په کې راوست، خو دې سره سره بيا هم هغسې ژباړه نه ده، چې اوس يې زما زړه غواړي، طبيعي خبره ده له يوې ژبې څخه بلې او بيا له بلې څخه بلې ته د ليک لفظي بنکلا کمزورې کېږي او محتوا ته هم تريوه حده زيان رسي، خو خير په هر ډول فکر کوم دا اوسنۍ ژباړه تردې د تېرو دريو چاپونو څخه يو څه ښه ده، خو نه پوره ښه، د کتاب په انگرېزي او دري متنونو کې عکسونه نه وو، خو ددې چاپ پر وخت مې لازمه وگڼله، د ځينو هغو مهمو تاريخي ځايونو عسکونه چې په کتاب کې يې يادونه شوې، هم پيدا او له متن سره يوځای چاپ کړم.

عکسونه د کتاب د متن د وینا مصداق ګرځي او دا هم په ډاګه کوي چې موږ څومره بنسکلي تاریخي او فرهنګي میراثونه درلودل او دا میراثونه څومره زیانمن شوي او تر څومره نور خطر لاندې دي. کله چې دا اثر سپړي ګوري نو مېرمن نینسي دوپرې ته د زړه له کومې دعا کوي چې دا څومره زموږ پر تاریخي اثارو زهیره ده او موږ څومره د خپلو اثارو پر وړاندې بې تفاوته یو. د وینسو او ویدو ملتونو، خلکو او اشخاصو توپیر همدلته معلومېږي، چې یو د زرو پر قدر پوهېږي او له بل څخه لعلونه په ابرو کې ورکوي. مېرمن دوپرې د افغانستان تاریخي او فرهنګي شتمني نه یوازې د افغانستان د تاریخ ځلونې لپاره مهمې ګڼي، بلکې دا د نړیوال کلتور او معنوي شتمنۍ یوه برخه هم ګڼي، چې نه یوازې افغانان یې پر ساتنه مکلف دي، بلکې نړیوال هم مکلف دي چې افغانانو ته ددې اثارو د ساتنې او خونديتوب لپاره لاس ورکړي. زه نور ددې کتاب او لوستونکو ترمنځ حایل کېږم نه؛ مېرمن دوپرې ته د خدای (ج) له درباره روغ صحت، د افغانستان او نړۍ د تاریخي میراثونو لپاره لازيات بریالیتوبونه غواړم.

د همدې فرهنګي لارې یو بل لاروی

پوهندوی محمد اسمعیل یون

په درناوي

کابل- افغانستان

۱۳۸۷ ل کال د سلواغې ۲مه

د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه

د ليکنې لنډيز:

له ابداتو نيولې تر حماسي شعرونو پورې، د افغانستان ټول فرهنگي ميراثونه د يو ځانگړي طبيعت، وياړ او پرتم څرگندوی دي. اوس دا ميراثونه له خپلې سيمې او چاپېريال سره يوځای، له خطر سره مخامخ شوي دي. په دې ليکنه کې د سيمې د فرهنگي پرمختيا د پيل، د اوسنيو ستونزو او د هغو د څېړنو په باب بحث کېږي او د هغو لارو چارو وړاندیز کېږي، چې کولای شي په دې برخه کې يوه گټوره هڅه رامنځته کړي.

سريزه:

د افغانستان د فرهنگي ميراثونو ريښې تر ننه سل زره کاله دمخه، هغه وخت ته رسېږي، چې نرو او بنځو هغه لومړني ډبرين وسايل رامنځته کړل چې تراوسه کشف شوي دي. دا وسايل د پاليوليتيک په دويم پړاو پورې اړه لري. دا وسايل د غزني په ناور دښته کې چې يو وخت د هغه عصر د خلکو

استوگنځی و، په تیت و پرک ډول شته د ناور د بنسټه د افغانستان په مرکزي برخه کې یوه پراخه سیمه ده، چې جهیلونه او کرنیزې ځمکې لري او د زیات شمېر هیلیدو استوگنې او تغذیې لپاره زمینه برابروي. ډېر بنسټي ډبرین وسایل، له شمالي ولایت بلخ نه، د بلخ د سیند پر غاړه، د اوسني آق کپرک کلي ته نږدې، له ډبرینو غارونو او پناه ځایونو څخه ترلاسه شوي دي. د پالیولیتیک د لومړي پړاو مربوط د آق کپرک د چقماقي وسایلو جوړوونکي، چې تر میلاد پنځه لس زره کاله دمخه یې کار کاوه، د پالیولیتیک د دورې (میکل انژلونو) په نامه یادېږي.

تر تاریخ دمخه انسان، هغه سیمې چې اوبه په کې پیدا کېدلې او د وحشي حیواناتو د ژوند لپاره هم مناسبې وې، د خپل ژوند لپاره وټاکلې، دا ځکه چې دوی بنسټي کار کاوه او د دې بشري ټولنو پایښت او د هغوی راتلونکي ژوند د همدې حیواناتو په بنسټ پورې تړلی و.

تر نن شاوخوا اوه زره کاله دمخه، هغوی پر دې پوه شول، چې د نباتاتو او حیواناتو، په ځانګړي ډول د وزو او پسونو د اهلي کولو په واسطه غذا ترلاسه کولای شي. د کرنې او مالدارۍ د اغېزمن پرمختګ له امله یې ځانته همېشني استوګنځي جوړ کړل، لومړي یې کلي او ورپسې یې ښارونه ودان کړل.

تر میلاد شاوخوا ۲۵۰۰ کلونه دمخه، کلي د ښارونو لپاره د غذايي موادو د برابرولو جوګه شول او صنعتکارانو د نویو

موادو د پرمختګ په لاره کې، چې غازات او ځينې لوبښي له جملې څخه وو، دخپل استعداد د کارولو لپاره زيات وخت ترلاسه کړ. له هغو څخه يې د مذهبي مجسمو، وسلو، د کورنۍ د اړتيا وړ لوبښو او د ځان ښکلا لپاره، د ښکلا ييزو الاتو په ګډون، بېلابېلې صنايع جوړې کړې. په هنري استعدادونو کې دا پرمختګ د وخت په تېرېدو له، نورو تمدنونو سره د سوداګرۍ د راکړې ورکړې سبب شو، سوداګريزه راکړه ورکړه پر دې وخت، د مصر د نيل درياب پر څنډو، د عراق جنوب د دجلې او فرات او په هند کې د سند په ناوه کې راڅرګنده شوې وه. د بدخشان لاجوردو- د سوداګرۍ بازار ته لا ځلا ورکړې وه او وروسته د ميلادي پېړيو په لومړيو کې دا سوداګري د ورېښمو د مشهورې لارې په اوږدو کې، د ختيځ پر لوريې چين، د لويديځ پر لوريې روم او پورته د جنوب پر لوريې تر هنده پورې زياته او پراخه شوه.

افغانستان د سيمې د پيوستون لپاره د يوې کړۍ اهميت لري، نه يوازې سوداګر، بلکې هغه فاتحان چې د خپلو امپراتوريو د پراختيا غوښتونکي وو، روښنفکران، مذهبي مبلغان، زايرين، صنعتکاران او سياسي فراريان، ټول دلته په يو بل کې حل شول. پرته له دې چې هغوی د واک او پيسو د لاسته راوړلو، د مفکورې او نظريې د غوښتنې او يا د پناه ځای د لټون لپاره دلته راغلي وي، هغوی ټولو د افغانستان د فرهنگي ميراثونو په وده او پرمختيا کې يو شان ونډه

واخيسته د دې گټور جوړښت سندونه يا لاسوندونه کولای شو چې په ډول ډول بنو د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې وگورو. ځينې يې اوس هم په غونډيو او ځينې يې په کنډوالو کې ميندل کېږي، ځينې يې لا تراوسه ليدل شوي نه دي او ځينې يې اوس هم د اوسنۍ ټولنې د ژوند يوه برخه جوړوي. دا ننې ځينې د اسلامي پېروې او ځينې يې د پخوانيو اديانو ددې اثارو ځينې ډېر لوړ او پرتمين، ځينې يې ناخيزه، ځينې يې نوي، ځينې لرغوني او ځينې يې د تاريخي ابداتو په بڼه دي. دا اثار ځينې صنايع، ځينې ليکنې، ځينې تصويرونه او ځينې يې گنډل شوي اثار دي، چې د خامکدوږۍ په بڼه دي. ځينې سرودونه، الات او وسايل، البسه، استوگنځي، بنکلي توکي هم شته او ځينې هم په نورو ډولونو، تراوسه پورې له خپلې گټورې بنکلا څخه برخمن دي.

د دې مادي فرهنگ د بېلابېلو برخو مشترکه وجه د طبيعت د بنکلا ځلونه او څرگندونه ده. افغاني شعر، فوکلوري افسانې، سرودونه، انځورگري، خامکدوږي او د غاليو صنايع، هريود طبيعت ډالۍ او دهغه د غرونو، سيندونو، الوتونکو، حيواناتو، ونو او گلونو ستاينه او يادونه ده. د ماڼيو او زيارتونو جوړونکو په ډېر مهارت سره هغه د طبيعت پر بنکلو منظرو انځور کړي او رامنځته کړي دي. د باغونو او سيندونو پر غاړو، له دوديزو مېلو سره د افغانانو مينه-هغه ټولنيزې او

ملي ځانگړتياوې دي، چې د پېړيو په اوږدو کې، د دې خاورې
د شاعرانو په شعرونو کې منعکس شوي دي.

اوسنۍ کرکېچنې سياسي وضعې د افغانانو پر فرهنگي
دود، ويجاړوونکې او تور سيوري خور کړې دی. البته دا يوه
پېښه نه ده چې په تاريخ کې نه وي پېښه شوې، داسې حالات
ددې هېواد د تاريخ په اوږدو کې پخوا هم پېښ شوي دي.
کېدې شي يوه بېلگه يې د غزني د ښار لوټ وگڼو، چې د
علاءالدين غوري د يرغل په واسطه پر ۱۱۵۱م کال تر سره شو او
بل مثال يې پر ۱۲۲۱م کال د چنگېز په واسطه عامه وژنه ده، چې
د غزني پر تمينې ماڼۍ او ښونه يې د تل لپاره پر کنډوالو بدل
کړل. څرگنده خبره ده چې کرکېچونه، د نه جبرانېدونکې
فيزيکي ويجاړتيا او زيانونو سبب کېږي. ددې ډول کرکېچونو
په پايله کې خلک په ډله ييز ډول بې ځايه کېږي او د خلکو
دودونه او هويت ددې ډول بحرانونو په دوړو او تيارو کې
ډوبېږي. د مهاجرتونو په بهير کې ځينې ډلې د پته پام کوي،
چې د خپل هنر د ودې او تخليق په واسطه ځينې وتلې هنري
پديدې، د لاسي صنايعو، گلدوزۍ او نورو هنري ځانگړنو له
لارې وساتي او وده ورکړي.

ددې خبرې يادول ضروري دي، چې جگړه د هنري بنسټونو د
ړنگونې او کمونې يوازینی عامل نه دی، ښاري ژوند هم
دودونه له منځه وړي. په بشري ژوند دود کې بدلون په خپله د
هنرونو او لاسي صنايعو د له منځه تللو يو بل عامل گرځي. د

ساري په ډول: د لرگيو د کندنکارۍ انجنيري چې يو وخت د پرله پسې پېړيو په بهير کې په ټول افغانستان کې دود او رواج وه، د ۱۹ پېړۍ په وروستيو کې ورکه شوه. تر جگړو دمخه يې تقريباً ډېرې کمې بېلگې کېدې شي و موندل شي. تر جگړې دمخه دې هنر ته چندان پاملرنه نه وه شوې او اوس يوازې د کابل د زاړه ښار په کنډوالو کې په تيت وپرک ډول ليدل کېږي. که چېرې د دې هنر جوړوونکي د هغه ښه بدله نه کړي، نو دا ډول تخليقات او هنري پنځونې به بې له شکه پر پخو ودانيو بدلې شي. مهمه خبره داده چې نوې او زړې پديدې بايد سره پرتله شي او په ټولنه کې د دواړو اندول وساتل شي. نوښتونه او د هغو دوام بايد يو له بل سره په موازي ډول حرکت وکړي، چې د ټولنې په هر غړي کې د ځان پېژندنې احساس وروزي؛ هغه احساس چې د يو ملت د واک او صلاحيت لپاره لازم گڼل کېږي. نن تېرو تاريخي سمبولونو او بنسټونو ته بې اعتنايي دوام لري. موزيمونه په بشپړه توگه لوت شوي، لرغونې سيمې په بېرحمۍ سره تالا شوي، هنر او موسيقي منع شوي او مهمې تاريخي ماڼۍ او ودانۍ ويجاړې او وړانې شوي او يا يې لازمه څارنه او ساتنه نه کېږي.

ان د هغو پنځوسو تاريخي ابداتو اوسني حالت ته، چې په دې ليکنه کې يې يادونه شوې، يوه سرسري کتنه، دا په ډاگه کوي چې له استثناتو پرته د افغانستان تاريخي شتمني، کم ارزښته گڼل کېږي، د کم ارزښتۍ دا فکر تر هغه حالت هم بدتر

دی چې دا ودانۍ په کې په فزیکي ډول ویجاړېږي او له منځه
ځي.
څه باید وکړو؟

کوم کار باید ترسره شي، چې اوسنی حالت ښه شي؟ البته ښه
او مناسبه خبره به دا وي چې کوم کار کېدی شي ترسره شي؟
لاندینی مباحثه زما د ځاني کتنو پر بنسټ ولاړه ده. د زمان
او مکان د غوښتنې له مخې، د موزیم، انجنیرۍ او
لرغونپوهنې مسایلو پورې تړلې ده، لکه څنګه چې مو پورته
اشاره وکړه، البته پوره پوهېږو چې دا څرګندې شوې خواوې د
افغانستان د پرمینو فرهنگي میراثونو، برخه جوړوي.
د بهرنیو هڅو او همدارنګه د وخت د سپما لپاره، له څلورو
بنسټیزو توکو څخه، چې یو له بل سره تړلي او یو پر بل ډډه
لګوي، د یو رښتیني پلان طرح کول لازم دي. دا څلور توکي
دادي:

لومړۍ - حساسه اداره: په دې برخه کې د اغېزمنو ادارو
او موسسو د سیاستونو تثبیتول او ډاګیزول.
دویم - با استعداد مسلکي کسان: روزل شوې،
اغېزناکې او با احساسه بشري سرچینې.
درېیم - د خلکو مسوولیت: د فرهنگي میراثونو د
پېژندنې لپاره د خلکو د پوهې لوړتیا.

خلورم- لازم او اغېزناک حقوقي سیستم: قوانین او
مقررات او د هغو اغېزمن تطبیق.
لارښوده اداره:

اوسمهال د فرهنګي ملکیتونو د ساتنې په برخه کې، د ملي
شتمنیو د پېژندنې لپاره ډېر کم امکانات شته. سره له دې چې
له تخنیکي پلوه، پر کابل، هرات، مزار شریف او بامیانو
باندې د واکمنو حکومتونو په چوکاټ کې رسمي ادارې او
سازمانونه نه شته، چې د دولتي جوړښت نماینده ګي وکړي،
دا موسسې چې پر ۱۹۹۷ کال تاسیس شوي، په هزاره جاتو او
بامیانو کې د ابداتو او لرغونو سیمو له ساتنې پرته، نورو هغو
موسسو ته ورته دي، چې د ۱۹۷۹ کال تر شخړو دمخه
موجودې وې. هغه اوس لازم واک او پوره مالي سرچینې نه لري
او اغلباً د سیاستونو د پرله پسې بدلېدونکو هیلو،
کړکېچونو او اختلافونو تابع دي، طبعاً دا اختلافونه د هغوی
پر کار باندې بد اغېز کوي.

ددې ډول لړزېدونکي او بې ثباته حالت یوه ښکاره بېلګه، د
کابل موزیم دی، ددې موزیم په سلو کې اتیا برخې اثار چې پر
۱۹۹۲ کال په دارالامان کې پاتې وو، غلا شوي دي. په داسې
حال کې چې په افغانستان کې د لرغونو اثارو ناقانونه تجارت
تل موجود و، خو کابل موزیم د لازم مصوونیت او امنیت ښه
سابقه درلودله. تر جګړو دمخه هېڅکله هم د موزیم اثار د

تجارت له خطر سره مخ شوي نه وو، خو اصلي توپان او سپلاډ تر ۱۹۹۲م کال وروسته پیل شو. که څه هم د طالبانو تر راتګ وروسته د اثارو ډېره ناڅیزه برخه له منځه تللې ده. د رباني حکومت هدایت ورکړې، چې پاتې اثار تسجیل شي او په خپله اثار، د ساتنې لپاره له دارالامان څخه کابل هوټل ته ولېږدول شي.

د طالبانو اوسنۍ اداره د دې کار مخالفه ده او هیله لري، چې دا اثار په دارالامان کې موجودې ودانۍ ته، چې د توغندیو د لګېدو له کبله وړانه شوې، تر بیا رغونې وروسته بېرته هلته یوسي. تر کومه ځایه چې د اوسنۍ ودانۍ اساسي بیا رغونه ډېر لګښت او زیاته بودجه غواړي، نو نه د طالبانو اداره او نه هم نړیوالې سرچینې، یوه هم د هغود ورکړې تیاری لري. د موزیم کارمندانو ته لارښوونه شوې، چې هره ورځ په دارالامان کې د موزیم ودانۍ ته لاړ شي، پرته له دې چې د لېږدونې وسیله ورته برابره شي؛ دوی باید اته کیلو متره واټن ووهي، چې دندې ته حاضر شي. له هغه ناڅیز معاش پرته چې کله کله هغوی ته ورکول کېږي، د دفتر تجهیزات، برېښنا، سون مواد، غذا او د هغوی د کار لپاره نورې لازمي اسانتیاوې نه شته. ځکه نو د کابل موزیم ډېره ناڅیزه اداري، مالي او تخنیکي پالنه کېږي.

د موزیم پروړاندې دا بې تفاوتې، د ښارد نورو مهندسي میراثونو د بنسټونو پروړاندې هم شته، چې د هرې ورځې په

تېرېدو سره، د اختلاس او نه پاملرنې په نتيجه کې له منځه
ځي. دا درک او احساس هم نه شته چې د فرهنگي ميراثونو
اړوند چارې او د هغو سيمه او چاپېريال يوله بل سره اړيکي
لري او د دې ويجاړ شوي ښار د ټولنيز-اقتصادي بيا رغونې
په ماسټر پلان کې بايد شاملې شي. لومړنۍ دنده کېدای شي د
تيمورشاه د مقبرې او بن ترميم وي، چې د ښار په زړه کې پروت
دی. خو مقامات دې وړاندیز ته ډېره کمه پاملرنه کوي.
اوسمهال داسې ښکاري، چې په کابل کې د فرهنگي ميراثونو
ساتنه يو رسمي لومړيتوب نه لري.

د تعجب وړ نه ده چې هرات د لومړيتوب حق لري او د زياتو
تاريخي ابداتو په لرلو سره چې ځينې يې اوس له ډېر
خواشينوونکي حالت سره مخ دي، د چټکې او بېړنۍ پاملرنې
غوښتنه کوي، کېدای شي ځانته پاملرنه راجلب کړي. د هرات د
تاريخي ابداتو د ساتنې مدیریت ښه فعال دی، خو بيا هم د
لازمو مالي سرچينو نشتوالی، ناسم کار او فکري اختلاف په
دې برخه کې د يوې روښانه ستراتيژۍ د مخنيوي نور عوامل
دي.

د ودانيو د بيا جوړونې کمزوري پلانونه لازمه اغېزمنې نه
لري. د موزاييک د کاشي جوړوولو دستگاه، چې د هرات په
جامع جومات کې پر ۱۹۴۳ کال، د هرات د تاريخي ابداتو د بيا
رغونې لپاره، پر هغه وخت جوړه شوې وه، تراوسه هم پر کار
بوخت ده؛ سره له دې چې د هغې فعاليت ډېر کم شوی دی.

هرات موزيم پر ۱۹۹۴ کال د اختيارالدين د تاريخي کلا په انگرې کې، چې پر ۱۹۷۲ کال د يونسکو له خوا ترميم شوې وه، بيا پرانستل شوی دی. د جگړو په بهير کې په ښه حالت کې پاتې شوی. د موزيم څارنه په ښه ډول کېږي، خو خطي نسخې او اثار په ټينگه ترميم او کتلاک جوړونې ته اړتيا لري. په خواشینی سره چې ددې کار لپاره روزل شوي او تربيه شوي کارکوونکي نه شته.

ځينې هغه ځانگړي ابدات، چې يو وخت د وياړنو د ځلا بازار و، تراوسه هم پاتې دي، د لومړي هدف لپاره، دويم ځل د دې ودانيو د بيا پرانيستلو هېڅ کومه هڅه او تشويق نه شته. د هرات د زاړه ښار په زړه کې د ((چهارسوق)) حوض په اسانۍ سره کېدی شي ترميم او د بېلابېلو هدفونو لپاره ترې گټه پورته شي. خو په خواشینی سره چې اوس وچ او هېر شوی او د نه پاملرنې له امله مخ پر وړاندې و دی. د هرات د کاروانسرایونو پرځای، چې يو وخت د پېړيو په اوږدو کې د سوداگرۍ مرکزونه گڼل کېدل، له خټو څخه خو پوريزه ودانۍ جوړې شوي او د راکړې ورکړې د مرکزونو په توگه کارېږي، له دې کبله کېدی شي د هنر په باب داسې نظر، يو فقر او خلا وگڼل شي. پر همدې بنسټ ويلاى شو چې د هنري پديدو زېږونه او هستونه د محوه کېدو او له منځه تلو په حال کې ده. دا خبره هم ډېره سخته ده، په څرگند ډول وويل شي، چې د ۱۹۹۲ کال پر اوړي په مزار شريف کې د حضرت علي(رض) د

مقبرې د بيا بنسټلار لپاره د هڅې او نوښت انگېزه څه وه؟ د
روضي د ترميم کار د يو لوړ رتبه پوځي افسر له خوا څارل
کېده. د تاريخي ابداتو د ساتنې مسلکي او باتجربه غړي، د
خپلو مسلکي او معياري کارونو د پرمخ بيولو لپاره ډېر کم
واک هم نه لري. يوځای د موزيم لپاره ټاکلی شوی، خو کوم
متخصص نه شته، چې د هغه چارې پرمخ يوسي.

روزل شوي بشري سرچينې:

په عمومي ډول د هغو متخصصينو کمښت او خلا له ورايه
محسوسېږي، چې کولای شي له نړيوالو منل شويو معيارونو
سره سم، د ابداتو ترميم او ساتنې ته دوام ورکړي. هغه کسان
چې تر جگړې دمخه روزل شوي او زده کړې يې کړې وې، هېواد
يې پرېښود، يا گونبه کړای شول او يا د اداري، مالي او
تخنيکي ملاتړ د نشتوالي له امله په يوه گوټ کې کېناستل او
د هغو پرځای بې تجربې او بې تحصيله کسان نصب شول. په
کابل پوهنتون کې د لرغونپوهنې څانگه تړل شوې ده. تراوسه
پورې د افرادو د پيدا کولو او تر ټولو مهمه دا چې ددې برخې د
بېلابېلو څانگو د ځواکمنۍ او مسلکي ظرفيت د ټاکنې لپاره
هېڅ ډول هڅه ترسره شوې نه ده او مشکله برېښي، د دې ډول
اشخاصو امکانات او ريزرفونه پيدا شي چې څومره او تر
کومې کچې دي.

دا ډېره مهمه دنده ده ، ضرور بايد پر هغې کار وشي. د دې واقعيت په رڼا کې چې اوسني محصلين پر انگليسي ژبه نه پوهېږي، نو د هغو هڅو امکان يې له ستونزو سره مخامخ کړی، چې د هغو په پايله کې نوي کادرونه تر افغانستانه بهر وروزل شي. ځکه نو په افغانستان کې بايد د عملي مسلکي کورسونو د جوړولو لټه وشي. مقامات په پرنسپ کې له دې اصل سره موافق دي، خو له نښو نښانو څخه ښکاري، چې هغوی په دې برخه کې چندان پاملرنه نه کوي. دا ډول بې تفاوتۍ، دا پوښتنه راپورته کوي: هغه کسان چې له دې کورسونو څخه فارغېږي، کولای شي کوم کار ترسره کړي؟

د ټولنې د مسووليت احساس:

پراوسني وخت، د فرهنگي ميراثونو په اړه، رښتينې رسمي تړونونه د پوښتنې وړ دي، ځکه تر هغه وخته پورې چې د افغانستان د شخړې سياسي حل، د پوځي مسايلو په اېهام او چلند کې راگير وي، په داسې حالاتو کې بايد وليدل شي، چې عامو پرگنو کې څه امکانات او ريزرفونه شته.

لکه څنگه چې په لسټ کې ورته اشاره شوې، په ټول افغانستان کې يو شمېر اسلامي زيارتونه، د خلکو له خوا تر څارنې او ترميم لاندې دي او په ښه ډول ساتل شوي. په هرات کې چې زياته پانگه شته، د جوماتونو او زيارتونو جوړول او ترميمول په ټولنه کې، د مذهبي عقيدې او اخلاص د

څرگندونې یو ډول دود گرځېدلی دی. البته هغه کسان چې د ابداتو د ساتنې او نوي کولو په اړه، له پوهنیزو معلوماتو څخه بې برخې وي، اغلباً د ګټور کار پر ځای زیان رسوي. له یوې تاریخي ابدې څخه، بلې تاریخي ابدې ته د ترمیم لپاره، د تعمیراتي موادو لېږدول او د سمندو د زیاتې اندازې کارول، په دې برخه کې اساسي حل لاره نه ده او نه لازم ځواب دی. کوم شی چې د اړتیا وړ دي، هغه د تجهیزاتو او کاري متخصصینو په واسطه، د مهجزو ارګانونو تاسیسول دي، چې د خلکو لېوالتیا، د یوه پراخ عملي پلان له لارې عملي کړي.

د غلا شویو اثارو د کشف په برخه کې کولای شو، د خلکو د هڅو بېلګې راوړو: پر ۱۹۹۴ کال د سلطان محمود غزنوي د مقبرې اړوند د مرکزي ډبرلیک یوه لوحه، د هغې تر غلا لس ورځې وروسته، په دقیق ډول هغه وخت چې تر پولې اړول کېدله، د ذیعلاقه کسانو له خوا کشف او ونیول شوه. سربېره پردې، یو زیات شمېر خلکو پر ۱۹۹۵ کال د غلا شویو اثارو او د هغود بیا راټولونې لپاره د اطلاعاتو او کلتور وزارت د وزیر غوښتنې ته مثبت ځواب ورکړ. هغه په لوړ غږ له کابل راډیو نه د خپلې وینا په ترڅ کې وویل: ((خلکو په ټول ژوند کې هڅې وکړې، چې ښکلا وزېږوي، په داسې حال کې چې یو شمېر نورو د هېوادوالو د خوښۍ په مقصد د دې ښکلا د ساتنې لپاره خپل ژوند وقف کړی، خو اوس ځینې انسانان دا

تاریخي پدیدې او تخلیقات د خپلو شخصي گټو لپاره (لوتوي.) هغه څرگنده کړه، چې د یوې ټولنې د ټولو سالمو وګړو رسالت دی، چې د خپلې ټولنې د غلا شویو تاریخي اثارو پر وړاندې خپل مسوولیت ترسره کړي، هغه دې د افغانستان د فرهنګي او تاریخي اثارو د ساتنې او راټولونې ملي کمیسیون ته وړحواله کړي او یو څه ناڅه مادي انعام به هم ترلاسه کړي. په پایله کې شاوخوا ۱۵۰۰ اثار ترلاسه شول. البته دا د ورک شویو اثارو ډېره کمه برخه ده. خو یو شی یې په ډاګه کړ او هغه دا چې، دا ډول غوښتنې کېدې شي اغېزمنې او بې له شکه ارزښتمنې وي. ځکه چې د هېواد لرغونې سیمې، د ناقانونه پلټنو په اثر، په منظم او سیستماتیک ډول تالا شوې دي. د تخار ولایت د آی خانم، د بلخ زوړ ښار، د ننگرهار ولایت هډه، په دې برخه کې، درې ښکاره بېلګې ګڼل کېدې شي.

د اوازو له مخې له یوې سیمې څخه، چې تراوسه یې لاهویت څرګند شوی نه دی، د سرو زرو یوه زیاته اندازه اثار کشف شوي دي. له دې سیمو څخه یوه، کېدې شي په ۱۱ میلادي پېړۍ کې د سلطان سنجر مقروي، چې د فاریاب ولایت قیصار ولسوالۍ ته نږدې دی. ویل کېږي، له دې ځایه د ناقانونه پلټنو په پایله کې تر ځمکې لاندې، له پنځه ویشت متره ژوروالي څخه د سرو زرو مرصع تاج، د سپینو زرو یوه مرصع کوزه، زیات شمېر مجسمې، لوښي، لاجورد او د سرو زرو دوه کیلو ګرامه پوډر ترلاسه شوي دي. دا چې رښتیا دي که نه؟ نه

پوهېږم. د پوهانو لپاره یو بل ارزښتمن کشف پر ۱۹۴۲ کال، د پلخمري په شمال کې، د رباطک له پلټنو څخه، د باختري ډبرلیک ترلاسه کېدل دي، د پوهانو په اند دا ډبرلیک په دویمه میلادي پېړۍ کې د کنشکا په نوم، د کوشانیانو د دین او تاریخ په باب معلومات لري او د کوشانیانو د عصر په اړه د ټولنیزې بیا کتنې وسیله ګرځېدلې شي.

موږ به په دقیق ډول هېڅکله هم پوه نه شو، چې کوم شیان له دې ځای څخه ورک شوي دي، خو کوم شی چې موږ ته زیاته خواشینی پیدا کوي، د دې سیمو هغه علمي څرګندونې او مدارک دي، چې هېڅکله د هغو پر کشف نه بریالي کېږو، دا زیان جدي او نه جبرانېدونکی دی، ځکه چې هنري هستونې هېڅکله په یوه خلا کې رامنځته کېدې نه شي.

د یو لرغوني فرهنګ د ژوندي پاتې کېدو په باب، چې پر کوم څیز باندې باید پوه شو، هغه دا دی چې اثار یې باید په همغه سیمه کې مطالعه شي. د افغانستان د ډېرو لرغونو سیمو په باب نور دا امکان له منځه تللی دی او په پایله کې یې علمي کار ته ستر زیان رسېږي.

د کابل موزیم یوه بې مثالې ځانګړنه دا وه، چې د هغه ټول کلکسینونه، د پوهنیزو پلټنو په نتیجه کې اوډول شوي او خپرل شوي وو. همدارنګه د هغه زیات اثار بې مثالې او بې ساري وو، نه یوازې دا چې کولای یې شول، د افغانستان فرهنګ او تاریخ ښه وځلوي، بلکې د نړۍ د فرهنګي میراثونو

د خلا لپاره هم مرستندوی او ګټور وو. تالانګر او غله د ګناه او پنبېمانۍ هېڅ ډول احساس نه لري. هغوی یوازې د پیسو لپاره دا کار سرته رسوي. هغه بهرنیان چې د افغانستان د تاریخ او فرهنګي اثارو پر ارزښت پوهېږي او د اثارو د سوداګرۍ له ارزښت څخه خبر دي، د دې اشخاصو د پیسه دوستۍ له انګېزو څخه ګټه پورته کوي. معامله کوونکي کوم پرنسپ نه لري او د نړیوالو کلکسیونرانو د هیلو په پام کې نیولو سره، د نویو راپیدا شویو غلو او خپلو افغان ایجنټانو له حرص سره یوځای، هماهنگ عمل کوي. د غلا شویو اثارو له خطرناکو او روزل شویو نړیوالو شبکو سره په ټینګه اړیکې لري. په دې کار کې تر بېلابېلو کچو، د دولتي ادارو فاسد کار کوونکي هم برخه لري او له پاکستان څخه تر اروپا، جاپان او امریکا پورې همدا عملیات ترسره کوي.

رښتیا خبره داده، چې د ستونزې د څېړنې او بنسټیز حل لپاره، د افغانستان مسوولي دولتي ادارې، ډېر لږ خلک هڅوي، چې خپلو ویارلو بډایو میراثونو ته پاملرنه وکړي. د پوهانو او علماوو ډلې، خلکو سره خپله پوهه ډېره لږه شریکوي او کم تبلیغ کوي؛ په هېڅ ځای کې د ښوونځیو زده کوونکو ته د خپلو تېرو فرهنګي بډاینو په باب څه نه وربښودل کېږي.

تر جګړو دمخه وختو کې ډېر د هېواد کم شمېر ځوانانو کابل موزیم لیدلی او کتلی و. اوس د هېواد ځوان پښت اکثره تر

هېواده بهر، په جلا وطنۍ کې ژوند تېروي او د هغو ارزښتونو او مفاهيمو په باب چې يو وخت يې په هېواد کې موجود وو، پر هېڅ شي نه پوهېږي.

دا يوه سخته ماتې گڼل کېږي، د يوې ملي ستراتيژۍ د نشتوالي له کبله، هېڅ يو تحصيل کړی مسلکي شخص، په يوازې ځان او د عامه افکارو له همدردۍ او درک پرته نه شي کولای، په اوسنيو شرايطو کې د ښه والي لپاره هيله ولري. په ډېرو برخو کې د مالي سرچينو د پيدا کولو په اندول، پر فرهنگي ميراثونو باندې د خلکو د پوهېدو کار مشکل دی. په نورو هېوادو کې، هغه وخت چې چټک اقتصادي پرمختگ، ښاري کېدنه او کورني کرکېچونه د دې سبب گرځي چې د فرهنگي اثارو پر وړاندې بې تفاوتې څرگنده شي، نو مختلفې ډلې د فرهنگي او تاريخي اثارو د له منځه تللو د مخنيوي په خاطر جوړېږي. کولای شو د هغو له تجربو ګټه پورته کړو. له اوسنيو اړتياوو سره سم بايد په ټولو سطحو کې د پرېکړو د سرته رسولو لپاره يو لړ غونډې او ورکشاپونه په پام کې ونيول شي. د عامه افکارو د پوهې لوړتيا، د دې غوښتنه کوي، چې سيمه ييز او سېدونکي، د ساختماني پلان جوړولو او د اوسېدو د چاپېريال له متخصصينو، دولتي کارکوونکو، ناحکومتي سازمانونو د ماينپاکۍ گروپونو له نړيوالو تمویلونکو او متخصصينو سره يوځای شي. که چېرې د خپرونې او تبليغ لپاره دا لېوالتيا په عمل کې پلې

شوه، په هغه حالت کې بايد تحصيل کړی پرسونل، په دې برخه کې تياری ونيسي.

بې له شکه، خنډونه شته، په دولتي دستگاه کې يو شمېر کسان، ناحکومتي سازمانونه، ټولنې او تمويلوونکي د فرهنگي ميراثونو د له منځه تلنې پر جدي خطر باندې، يو شان خبر نه دي او فرهنگي مسايلو ته يوشان د لومړيتوب په سترگه نه گوري. ان دا چې ځينې په بشپړ ډول د فرهنگي فعاليتونو د پراختيا او ساتنې لپاره د بودجې د لگښت مخالف دي، بشري مرستو ته د لومړيتوب حق ورکوي او پر دې برخه پيسې لگوي. خو بيا هم د خوشالۍ ځای دی، چې د ځينو استثناتو يادونه وکړم او د مابين پاکی له ځينو موسسو او د ملگرو ملتونو د بشر د اسکان له مرکز (هبيتات) څخه، د فرهنگ په برخه کې د مرستو او پرله پسې ملاتړ له امله، مننه وکړم.

په هر ډول موږ بايد داسې افغانان، نه يوازې په افغانستان، بلکې په اروپا، امريکا او پاکستان کې ولټوو، چې يو روښانه ليد او له خپلو فرهنگي ميراثونو سره مينه لري او په دې برخه کې ځواکمنه مبارزه وکړي. دا يوه مهمه اړتيا ده، يوازې قانون او روزنيز پروگرامونه به په دې برخه کې د لېوال شخص له لارښوونې پرته هېڅ ډول اغېز ونه لري.

له مثبتو عواملو څخه يو دا دی چې نړيوال سازمانونه دمخه شوي او حاضر دي په دې برخه کې مرسته وکړي. په دې موسسو کې يونسکو، د موزيمونو نړيواله شورا (ايکوم) او

د فرهنگي ميراثونو نړيوالې کمېټې د ۱۹۹۷م کال د ۱۲مياشتې پر ۸ مه نېټه د افغانستان د فرهنگي ميراثونو په اړه يو پرېکړه ليک تصويب کړ. په هغه کې د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته د متوجه گوانبونو په باب خواشيني ښکاره شوې او له مقاماتو څخه غوښتل شوي، چې دا ميراثونه وساتي او له نړيوالو ټولنو هم غوښتل شوي، چې ټول لازم امکانات يې په واک کې ورکړي. داسې لارې چارې بايد ولټول شي، چې له دې وسيلو نه گټه پورته کړو او له دې ډول لېوالتياوو څخه کار واخلو.

په بېلابېلو خواوو کې د دفاع او تبليغ کارونه، لومړۍ گڼل کېږي. د دې هدف لپاره پر ۱۹۹۴م کال، په اسلام باد کې د افغانستان د فرهنگي ميراثونو د ساتنې انجمن سپک (SPACH) تاسيس شو. د سپک SPACH لومړنی هدف دا و چې په هېواد او تر هغه بهر، له انفرادي اشخاصو، سازمانونو او موسسو سره، د اطلاعاتو راکړه ورکړه وکړي او اړيکي ورسره ټينگ کړي. دې انجمن د خپلو غړو د همکارۍ په واسطه وکړای شول، د موزيمونو، لرغونو سيمو، تاريخي ابداتو، اثارو او معمارۍ له وضعیت څخه، د عکاسۍ يو کتلاک برابر کړي.

د موزيم د پاتې اثارو د تثبيت او راجستر ترڅنگ، بايد د موزيم لپاره په عاجل ډول د امنيتي اسانتياوو د برابرولو غم وخورل شي. دوی د سروې او څېړنې له هئيتونو سره مرسته کوي، د مطبوعاتو او عامه مبلغينو له لارې عامه اړيکي

پراخوي. د افغانستان د فرهنگي او تاريخي ميراثونو د ساتنې انجمن، چې د افغانستان له مسلکي شخصيتونو څخه جوړ دی، پر ۱۹۹۷ کال له پلان وزارت سره ثبت او راجستر شوی دی.

د قانون خپرول او تطبيق:

په افغانستان کې د فرهنگي ملکیتونو د ساتنې لپاره په نړیواله سطحه زیات غږونه پورته شول. د افغانستان لپاره د بشر حقوقو په چارو کې د ملګرو ملتو ځانګړي استازي، د ملګرو ملتو د بشر حقوقو ځانګړي کمیسیون ته د خپل گزارش د وړاندې کولو پړوخت، د بشر له حقوقو څخه د اساسي تخلفاتو په توګه، په پرله پسې ډول د افغانستان د فرهنگي ميراثونو د لوټ او تالان یادونه کړې ده.

د ملګرو ملتونو عمومي جرګې د ۱۹۹۷ کال د فبرورۍ پر ۱۳مه، د افغانستان په باب په اړوند پرېکړه لیک کې، د سولې او فرهنگي ملکیت ترمنځ پر مستقیم ارتباط ټینګار وکړ. د خپلې غوښتنې د تکرار په دوام کې یې د افغاني ډلو د موافقې غوښتنه وکړه، چې د افغان ملت د فرهنگي ميراثونو د غلا د ټولو ډولونو، ناوړه عملونو او ناجایزه ګټې مخه ونیول شي او ودرول شي.

د افغانستان تېرو حکومتونو، په دې برخه کې په بشپړ ډول مناسبې هڅې ترسره کولې. د کابل موزیم، د موزیمونو د نړیوالې شورا پوره او کره غړی و او له نړیوالو معیارونو سره سم یې ټول هغه قوانین او مقررات، چې د دې شورا له خوا، په ځانګړي ډول د ګمرکي مقرراتو د درناوي په برخه کې وو، منلي او هم یې د مشکوکو او بې اسنادو اثارو، له تاوان پرته ضبط او نیولو ملاتړ کړی او هغه یې په عمل کې پلي کړي وو. د تاریخي او فرهنګي اثارو قانون په ډاګه څرګنده کړې ده، چې منقول او نامنقول اثار، پلټل شوي او که تر خاورو لاندې دي، د افغانستان په خلکو پورې تړلي دي. خلک او حکومت د هغو د ساتنې مسوولیت لري، نوموړي قانون په تاریخي ودانیو کې هر ډول بدلون منع کړی او ساختماني موسسې یې مکلفې کړي، چې که چېرې یو تاریخي اثر او لرغونې ساحې ته، د کار پر وخت زیان رسېږي، نو دوی مجبوره دي د بنسټیزې چارې تر پیدا کولو پورې کار ودروي. کله چې پلخمرې ته نږدې د کوشانیانو معبد، د سړک د جوړېدو پر وخت ولیدل شو، چې په یوناني لیک هلته ډېرې لیکنې شته، نو په علمي ډول وپلټل شو.

دغه راز قانون حکم کړی، چې په شخصي ځمکو کې پیدا شوي تاریخي اثار، د خلکو ملکیت دی او اشخاص د هغو د خپلوني حق نه لري. البته پروړوا اثارو باندې دا قانون تل د تطبیق وړ نه دی، خو کولای شي د لویو ساحو، لکه د میرزکې

د خزانې پروړاندې، ډراماتيک برياليتوب ولري. که څه هم ميرزکي په ډاگه کړه چې څنگه د نا قانوني فعاليتونو پر وړاندې د قانون تطبيق له ماتې سره مخ شو. په دې قانون کې د غلا شويو اثارو د مخالفت په اړه مهم مطالب ځای شوي دي. د ۱۹۴۷ کال پر مۍ د پکتيا د گردیز د شمال ختيځ په ۵۳ کيلو مترۍ د ميرزکي کلي په يوه څاه کې، د مسکوکاتو د يوې لويې برخې د ناڅاپي کشف خبر کابل ته ورسېد. د ساحې د څېړنې لپاره د ملي موزيم لېږل شوی هئيت، د ۱۲ زرو هندي، يوناني، گريکو، باختري، اندوگريک، اندوېتي، اند-پارتي او کوشاني مسکوکاتو پر کشف بريالی شو. د هغو تاريخ له څلورمې قبل الميلا د پېړۍ څخه د ميلادي پېړيو تر لومړيو پورې رسېده. وضع شوی قانون، په ميرزکه کې د مسکوکاتو د ناقانونه راټولونې د ودرولو سبب شو.

پر ميرزکي باندې دويم برید پر ۱۹۹۲ کال، هغه وخت ترسره شو، چې د کلي په شاوخوا کې استوگنو خلکو په ډله ييز ډول پرېکړه وکړه، چې په ډېر سيستماتيک ډول له سره کېندنې پيل کړي. يوه دولس کسيزه کمېټه جوړه شوه، چې د پلټنو سرپرستي وکړي، له پاکستاني معامله کوونکو سره خبرې اترې پر مخ يوسي او د هغو له خرڅلاو څخه لاسته راغلي گټه، د کلي پر خلکو ووېشي. د کلي خلکو هر يوه د کيندنو د لگښت لکه يو جنراتور، واټرپمپ او بشري ځواک د اخيستلو لپاره

پنځوس زره پاکستانی روپۍ لگولې وې. میرز که د مسکو کاتو یو ډېر لوی مدفن دی.

دا خزان له سرو زرو، سپینو زرو او برونزي مسکو کاتو څخه جوړه وه، چې ټول وزن یې دوه درې ټنه اټکل شوی و. د سرو او سپینو زرو شاوخوا ۲۰۰ کیلو گرامه شیان لکه گانه، جامونه او مجسمې هم وو، چې په ډېره چټکۍ سره د کلکسیونرانو او بهرنیو معامله کوونکو په لاس، مخکې تردې چې پوهان د هغوی هویت تثبیت او مطالعه کړي، لا درکه شول.

دا اثار د معامله کوونکو په لاس، په ډېره گرانه او لوړه بیه په پېښور او اسلام اباد کې وپلورل شول، خو له هغو څخه د لاسته راغلو پیسو ډېره لږه برخه بېرته میرز کې ته لاړه. په حقیقت کې اصلي پانگه اچوونکو، په ډېرې سختۍ سره وکړای شول، د خپل لگښت جبران وکړي او ډېره لږه گټه ورڅخه لاسته راوړي. دا عمل د قبیلې د خلکو ترمنځ د سختې بې اتفاقی او اختلاف سبب شو. رسمي او دولتي مداخله لکه څنګه چې پر ۱۹۴۷ کال شوې وه، ونه شوه او ان دا چې د دولت له خوا د هېڅ ډول څارنې امکان نه و. سره له دې چې د پروفیسور رباني حکومت د لرغونپوهنې انستیتوت ته لارښوونه وکړه، چې سیمې ته یو هیئت ولېږي او د پلټنو مخنیوی وکړي، د لرغونپوهنې مدیر یادونه وکړه، چې په پکتیا کې حکومتي اداره دومره کمزورې وه، چې ویې نه کړای شول، د لرغونپوهنې د هیئت لپاره یو شمېر ساتونکي برابر

کړي. پر ۱۹۹۷ کال دا پلټنې ودرول شوې. طالبانو ځان د دې کار د اجرا مدعي وښود، خو حقيقت دا دی چې د پلټنو چارو د پانگه اچوونکو کمزورتيا، د جنراتورونو او مزدور کارانو د فعال ساتلو لپاره د بودجې کمښت او تر ټولو مهمه دا چې د کشف شويو شيانو د گټې د وېش پر سر، د قبيلې د خلکو ترمنځ د اختلافاتو زياتوالی، د دې پلټنو د بندېدو اصلي علت و. بيا هم بېرته دې ته راځو چې اثارو ته د زيان رسولو د مخنيوي، ممانعت او يا لږ تر لږه د لرغونو ساحو د تخريب د کمولو لپاره څه ډول گډه قانوني عمل وکړو؟ په خواشينۍ سره دا واقعيت مو مخې ته ودرېږي چې افغاني ادارې د خپلو قوانينو تر حوزې بهر، پر ناقانونه فعاليتونو باندې ساده کنټرول هم نه لري. د فرهنگي ملکيتونو د ساتنې په باب پرله پسې دولتي اعلاميو کوم څرگند اغېز شيندلی نه دی. طالبانو د پخوانيو حکومتونو ټول نافذ قوانين ملغی اعلان کړي، خو د غلا شويو اثارو د بيا لاسته راوړنې او ساتنې، د لرغونو سيمو او عامه پانگې د تثبيت په باب ابلاغيې يې له پخوانيو قوانينو سره سمون خوري. خو اثار ونيول شول، خود موزيم د اثارو د بېرته گرځونې په اړه د هغو د اعلاميې په ځواب کې کوم عکس العمل ښودل شوی نه دی. هغوی د مکافاتو پر ځای د شرعي سزا د ورکړې ژمنه کړې ده. د پلټونکو حرص او طمعې ژوندی دي. له اجرائيوي ضمانت پرته يوازې تشې ابلاغيې کېدای شي معکوسه نتيجه ورکړي.

د کابل ادارې، د جلال اباد په غوچک کې د نا قانونه کیندنو په باب، تر هغې وروسته چې د بي بي سي راډيو له خوا په دې اړه تبلیغات ترسره شول، د شریعت غبراراديو له لارې له ټولو خلکو غوښتنه وکړه، چې لرغوني اثار په خلکو پورې اړه لري او هغه شیان چې تر لاسه کېږي، باید دولتي مقاماتو ته تسلیم شي. د اعلاميې تر خپرېدو یوه اوونۍ وروسته په دې سیمه کې ټول شیان ورک شول.

همدا راز، ستونزې هغه وخت لا سختېږي، له داسې کم زده کړو طالبانو سره مخامخ شو، چې لوړې زده کړې نه لري او د ژوندي انسان د عصري تصویرونو د ممنوعیت د فرمان او د هغه فرمان چې د ملت د میراثونو د غلا، زیان رسولو او غصبولو د مجازاتو په اړه دی، توپیر نه شي کولای. د ساري په توګه په دې اړه کېدې شي د یو طالب قوماندان د هغو څرګندونو یادونه وشي، چې د بامیانو د محاصرې پر وخت یې د ۱۹۹۷م کال د څلورمې میاشتې پر ۱۹مه نېټه کړې وې. ده ویلي وو چې د بامیانو تر فتحې وروسته به د بودا ((بتان)) والوزوي د نړیوالې ټولنې، د ملګرو ملتونو سازمان د سرمَنْشي او د یونسکو د عمومي مدیر د ټینګ عکس العمل له کبله، د هماغه کال د اپریل پر ۲۸ کندهار کې د طالبانو مشرتابه یوه بیانيه خپره کړه، چې د بامیانو د بودا الوزول یې رد کړي وو او یو ځل بیا یې ژمنه وکړه، چې ټول لرغوني میراثونه ساتي. دا چې د طالبانو لیکې په بشپړ او درست ډول

د هغوی د پیغامونو پر محتوا او مانا پوهېږي او که نه؟ د تشویش وړ بله مساله ده او یو بل عامل دی.

څرگنده ده چې په افغانستان کې د یوې مسوولې او اغېزمنې ادارې نشتوالي، زیاتې ستونزې او مشکلات رامنځته کړي او د یوه باثباته مرکزي حکومت تر جوړېدو پورې به د هغو حل تقریباً ناممکن وي. ضرور ده وپوښتل شي هر کله چې اشارت تر هېواد بهر ته ایستل کېږي، څه باید ترسره شي؟ په نړیواله کچه هم ورته خنډونه شته یو شمېر سازمانونه او مسلکي دولتي ادارې تیارې دي، چې د ورکو شویو اثارو په پلټلو کې مرسته وکړي، خو څرنگه چې افغانستان پر ۱۹۷۰ کې د فرهنګي ملکیتونو د ناقانونه لېږدوونې، واردوونې او صادرونې د مخنیوي او منع کولو لپاره، د یونسکو کنوانسیون لاسلیک کړی نه دی، نو نه شي کولای په دې برخه کې کوم کار وکړي. د رباني له حکومت څخه زیاتې غوښتنې وشوې، چې له هغه سره یوځای شي، خو د کابل سیاسي صحنې ته د طالبانو په راتګ سره دا کار بریالی نه شو. تراوسه پورې د ملګرو ملتو سازمان، طالبان په رسمیت پېژندلي نه دي، ځکه نو په دې برخه کې زیات کار ترسره کېدی نه شي.

ان له قانوني ملاتړ پرته، ډېر او تر حده زیات کار ته اړتیا ده، چې د حقوقپوهانو، قضاوت او دا چې په افغانستان کې څه تېرېږي، د ګمرکي سرچینو احساس راوپارول شي. د لویډیزو هېوادونو پېچلي قوانین ګډې وډې نتیجې لري. د ۱۹۹۷ کال

پر اکتوبر یوې بریتانوي محکمې پرېکړه وکړه، چې که چېرې د باگرام د عاج دوه ټوټې د گمرک په واک بریتانیې ته داخل شي، هغه به د (فیلانو) د ملاتړ په باب، د اروپا د سوداګرۍ ټولنې د تړون له مخې، مصادره شي. په دې پرېکړه کې په دې باب، چې نوموړي اثار د زرو کلونو قدامت لري او د کابل له موزیم څخه غلا شوي، هېڅ ډول یادونه نه ده شوې. د اثارو پاکستاني مالک، هغه بېرته پاکستان ته راوړل او اوس په دې غلا شویو اثارو د پیسو د لاسته راوړلو په لټه کې دی.

په دې ډول، په لنډه موده کې زیات شمېر مسوول او با احساسه افغان شخصیتونو، ته د گڼو او پراخو هلو ځلو د پیلولو مسوولیت راجع کېږي. د دې لیکنې له غمجنې محتوا سره سره بیا هم دا لیکنه د بېرنيو هڅو لپاره یو امکان دی، چې وکړای شي یو داسې تهداب او بنسټ کېږدي چې د هغه له مخې یوه ګټوره مانیزه کړنلاره پرې جوړه شي. دا لومړیتوبونه کېدی شي، پر لاندې ډول په ګوته شي:

لومړیتوبونه:

له لاندې لارو څخه باید په ټولو برخو کې ګټه واخیستل شي، چې د افغان مسوولینو ترمنځ د دفاع او احساس روحیه پیاوړې شي.

– انفرادي اړیکې؛

– سیمینارونه او ورکشاپونه؛

د افغانستان رسمي ادارې بايد وهڅول شي، چې خپل مسووليتونه ومني او په مختلفو برخو کې بنسټيز تجهیزات او وسايل برابر او پيدا کړي.

داسې رغوونکې هڅې بايد ترسره شي، چې د هغو پر بنسټ د ستونزو د حل لپاره يوه نوبتگره ستراتيژي جوړه شي. دا ستراتيژي بايد داسې نوي معيارونه او سياستونه طرح کړي چې د هغو له مخې، نوي او ضروري ارقام راټول شي.

د نامناسبو ځايونو ته د فرهنگي ملکيتونو د بېخايه کېدو مخنيوی؛

د بنسټيزو په تعليمي نصاب کې د فرهنگي ميراثونو اړوند موضوعگانو ځايول؛

د کادرونو د روزنې په برخه کې هڅه او هاند چې د ساتنې او ترميمونې خدمتونه ترسره کړي.

په هېواد کې بايد افغاني ټولنې وهڅول شي چې: د زياتې لېوالتيا او نوبتونو لپاره ځينې ډلې پر کار وگوماري.

د ورکشاپونو، لکچرونو، نندارتونونو، راډيويي پروگرامونو او د ساده او عام فهمه خپرونو د جوړولو له لارې د عملياتي گروپونو او روشنفرانو د همکارۍ راجلبول.

په بهرنيو هېوادونو کې د افغاني ټولنو لپاره:
د افغانستان د هغو غلا شويو اثارو لپاره چې په بهرنيو
هېوادونو کې پلورل کېږي، د هغو پروړاندې د يو ځواکمن
کمپاين له لارې په هغو هېوادو کې د مېشتو زړه سواندو او
پوهو افغانانو تشخيصول.

— په کومو هېوادونو کې چې دوی مېشته دي، د هغو
هېوادونو له څېړنيزو ادارو سره، د هغو اثارو د بېرته
راگرځونې په باب د اړيکو ټينګول، چې په ناقانونه توګه د
افغانانو او يا بهرنيانو په واسطه هلته وړل شوي دي.
د بهرنيو حکومتونو، نادرولتي سازمانونو او

تمويلوونکو دندې:

— د نړيوالو فرهنگي سازمانونو د اعلاميو او څرګندونو
څارنه او له هغو سره د لېوالتيا او همکارۍ څرګندول.
— د فرهنگي ميراثونو او د ژوند چاپېريال د ساتنې د ملاتړ
شبکو ټينګښت او پياوړتيا.

— د ژوند د ښه والي او څرنگوالي لپاره د فرهنگي ميراثونو د
ارزښت په اړه د پوهې زياتول.

د معلوماتو راټولول:

— د پوهو او مسلکي اشخاصو تشييتول.
— له فرهنگي ملکيتونو او سيمو څخه د ډاډمنو ارقامو
راټولول.

_ د بېړنيو ترميماتي اړتياوو په باب د معلوماتو راټولول.
 _ د ابداتو او سيمو د لست ثبتول او برابرول.
 _ په کتابتونو کې د ورک شويو اثارو پر ځای، د نويو اثارو
 ايښودل او د هغو ځای ډکول.

د معلوماتو خپرول:

د ټولو ډله ييزه رسنيو، مجلو، خپرونو، پوسترونو،
 تلويزيون، راډيو او نورو له لارې د لکچرونو ورکول،
 سيمينارونو او ورکشاپونو جوړول.
 _ له تصويرونو سره په پښتو او دري ژبو، د ساده موادو
 چاپول او د ښو معلوماتو خپرول.

د کادرونو روزل:

_ د روزل شويو کادرونو د هويت ټاکنه او تثبیت.
 _ د موزيم، ارشيف او تاريخي ابداتو د سروې او ترميم د کار
 کوونکو لپاره د اساسي کورسونو جوړول.
 _ له پوهنيزو او څېړنيزو تجهيزاتو او موادو سره د اشنايي
 لپاره د انگليسي ژبې زده کړې او مطالعې ته د ټاکلو اشخاصو
 هڅول.
 _ د تخنيکي وسايلو د کارونې او د چارو د ښه والي له لارې،
 د فرهنگي ميراثونو د ملاتړ لپاره، له سيمه ييزو رضا کارو ډلو
 سره همکاري.

د متخصصينو تبادلې:

د نړيوالو شبکو له لارې د با اهميته ترميماتي کارونو لپاره
د لرليدونو (دورنماوو) ترلاسه کول.

د اشخاصو او اسنادو د يو معلوماتي جدول ترتيبول.
د پورتنيو ټولو هدفونو لپاره د مالي پانگې برابرول.
دې لومړيتوبونو ته د پاملرنې راگرځول به زيات وخت
وغواړي، چې د بې تفاوتۍ هغه واکمن سيوري له منځه يوړل
شي، چې د اکثريت اندود (د فکر طرز) يې کرخته کړی دی او
فکر کوي چې له دې خنډونو څخه تېرېدل، ناممکن دي او
ځاني هڅې گټه نه لري.

په واقعيت کې ستونزې ډېرې ژورې دي، خو کوچنۍ هڅې
کولای شي د افرادو د الهام لپاره داسې يو مناسب او دوستانه
چاپېريال رامنځته کړي، چې له ماضي څخه خبر شي او د
راتلونکو فرهنگي لاسته راوړنو لپاره لاره چاره برابره شي.
د فرهنگي ملکيتونو د ساتنې لپاره د مثبتو لارو چارو
رامنځته کول، د چاپېريال او سيمې د ساتنې باعث کېږي او په
پای کې د فرهنگ او چاپېريال په باب د هراړخيزې ملي پوهې
د لوړتيا سبب گرځي. دلته به ترې په انتخابي توگه يادونه
وکړو:

د لرغونو سیمو او تاریخي ابداتو د لومړیتوبونو اوسنی وضعیت:

د تاریخي ابداتو، د لرغونو ساحو د اشارو او مهندسی په باب د معلوماتو سرچینې، د سپک SPACH د عکاسۍ کتلاکونه دي.



موزیمونه:
د کابل
موزیم: د
۱۹۹۲-۱۹۹۲
کلونو ترمنځ
په هراړخیز
ډول لوټ شوی
دی.



د همدې
نامنقول
موزیم پر
۱۹۸۱ کال د
جگړوله کبله
ویجاړ او تر
هغه وروسته

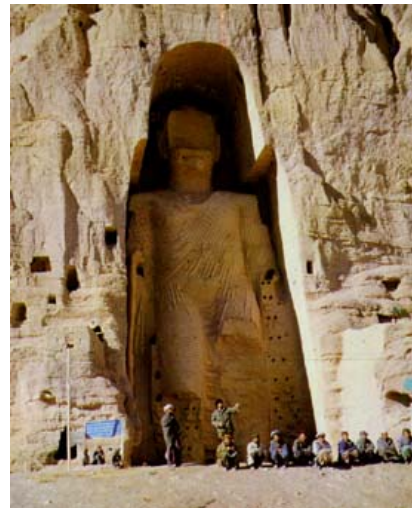
تلا شوی دی.



د هرات موزیم: پر ۱۹۹۴ کال کې د هرات په بالا حصار کې بیا پرانیستل شوی، خو د هغه اثار په دقیق ډول تنظیم شوي نه دي.

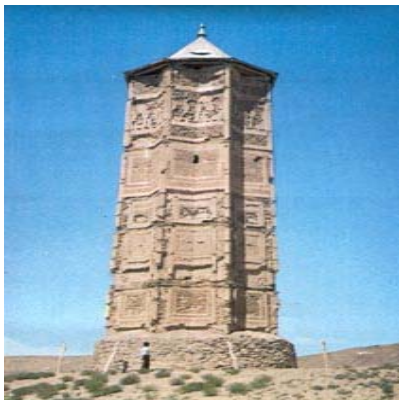
د افغانستان مرکزي سیمه-بامیان:

د لویو مجسمو په ګډون له درېیمې څخه تر اتمې میلادي پېړۍ پورې بودايي مجتمع په مناسب حالت کې دي. د ټولې نقاشي د طبیعي پېښو له ګواښ سره مخ شوې او د بېړنۍ



پاملرنې غوښتنه کوي. غزني:

له درېیمې میلادي پېړۍ څخه تر اتمې میلادي پېړۍ اړوند د سردار تپې بودايي مجتمع، چې د ایتالیانو له خوا یې پلټنه شوې وه، د له منځه تلو په حال



کې ده.

د سلطان محمود غزنوي (۹۹۸-۱۰۳۰م) د مقبرې حالت ښه

دی.

په ۱۲مې ميلادي پېړۍ پورې اړوند، د غزنويانو د دورې د درېيم مسعود مانۍ چې د فرانسويانو له خوا کيندل شوې وه، لوټ شوې ده.

د غزنويانو د عصر مينارونه (۱۲مه ميلادي پېړۍ) د پېښو د اغېز له کبله، پاملرنې ته اړتيا لري.

د ۱۲ ميلادي پېړۍ پر وروستيو په غور ولايت کې د غوريانو د عصر مينار جام طبيعي عوارض او د سيند له غاړې د اوبو د راپورته کېدو له امله د هغه ټينگښت او ساتنه بېرته اړتيا گڼل کېږي.



د تيمور شاه

مقبره ۱۷۹۳م:

د تيموريانو په

دود جوړه شوې

ودانۍ، په جدي

ډول د ويجاړۍ

په حال کې ده. بڼ

يې له منځه تللی

، بېرته

ساختماني ترميم ته اړتيا لري.

په ۱۷ ميلادي پېړۍ کې د مغولي دورې بابر بن د



جگړې په اثر د بابر

مقبره (۱۵۳۰ م)

مرکزي جومات

(۱۲۴۶ م) زیانمن

شوي، پر ۱۸۸۳ کال

جوړ شوی پاولون د

جگړې له کبله ویجاړ شوی او حرم سرای د بمبارۍ په وجه وړان

شوی دی. د بن ونې وهل شوي او د سون موادو په توګه ترې

کار اخیستل شوی دی.

زور بنار:



د ۱۸-۱۹ م

پېړۍ یولړ

ودانۍ له

ګچۍ او

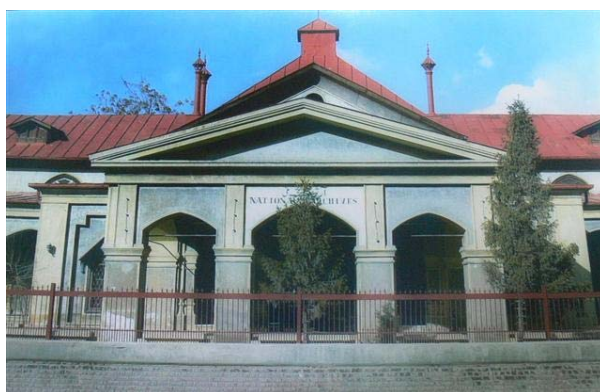
حکاګي ښکلا

سره د خاورو

پرې بدلې

شوې دي.

ملي ارشيف ودانى: پر ۱۹۷۳-۱۹۷۸م کال د ملي ارشيف



لپاره ترميم
شوه، د جگړو
له کبله يې
زيانونه
وزغمل، خو
بيا يې هم
حالت ښه دى.

بوستان سراى: پر ۱۸۹۲ ودان شوى حرامسراى د
بوستان سراى لپاره: لازمه څارنه يې نه ده شوې. يو وخت د
ترانسپورت د ډيپو په توگه ترې گټه پورته کېدل. پر ۱۹۹۲
کال د تاريخي ابداتو د ساتنې د رياست له تفاهم پرته په غلطو
مشورو، د ښاروالۍ په واسطه ترميم شوى دى. د گچو د
کارونې او د لرگيو د باندې برخې ښکلا يې په ښه حالت کې
ده، خو ځينې داخلي برخې يې له منځه وړل شوي دي.

باغ بالا: د ۱۸۹۳م کال اړوند ماني چي پر ۱۹۲۲ کال بيا
ترميم شوه، د جگړې له کبله رسېدلى زيان يې ناڅيز و، ترميم
شوې وه، خو د سياف ډلې له هغې څخه مېلمستون جوړ کړ او
اوس د طالبانو د قوماندانۍ مقر دى. له همدې کبله له ويجاړۍ
سره مخ ده.

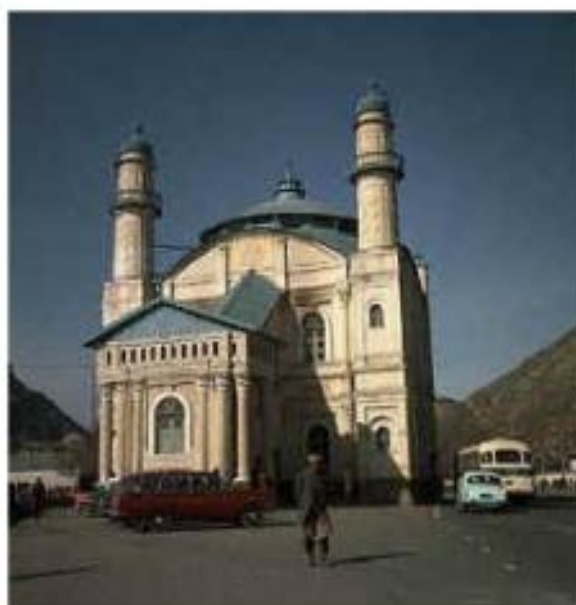
ستوري ماڼۍ: د بهرنيو چارو وزارت اړوند پر ۱۹۰۱ کال



جوړه شوه او په
۱۹۱۲-۱۹۱۵ کلونو
کې نورې زياتونې
په کې وشوې او
نورې برخې ور
پورې وتړل شوې.
پر ۱۹۹۵ کال يې

په سالون کې نوی زياتون راوستل شو.

د شاه دو شمشېره جومات:



د ۱۲ مې م
پېړۍ د
جومات پر
ځای، دهغه
ودانۍ پر
۱۹۲۰ کال
جوړه شوې
ده، په ښه
حالت کې
ساتل کېږي.



د کابل څنډې:
د چکړيو مینار: د
لومړنيو ميلادي پېړيو
بودايي مینار د
توغنديو د لگېدو له
امله زيانمن شوی و،
خو د هغو دلايلو له
مخې چې تراوسه
څرگند شوي نه دي، د
۱۹۹۸ کال په اپريل
کې نړېدلی دی.

گلدره: ۴ ميلادي پېړۍ پورې اړوند د بودايي معبد او
ستوپه مجتمع، په پراخ ډول، د سيمه ييزو قوماندانو له خوا
د اثارو د ترلاسه کولو او غلا کولو لپاره پلټل شوي ده.



چهلستون:
د ۱۸۸۸ کال
يوه ودانۍ وه
چې پر ۱۹۰۵
او ۱۹۵۰ کال
په کې نور
بدلون راوستل

شو. د لویو جگړو له امله د خاورو پر ډېری بدله شوې ده.

د دارالامان مانی:



پر ۱۹۲۳
کال د
حکومت د
مرکز په
توگه
وېژندل
شو او
جگړو هغې

ته دروند زیان اړولی دی.

د تاج بېگ مانی: پر ۱۹۲۴ کال پورې دې اړوند مانی لږ
زیان لیدلی دی.

پغمان: دا دوېنی استوگنځی و، چې پر ۱۹۲۰ کال جوړ شوی،
د ښکلو مانیو، تیاترونو او هوټل په ګډون، په قصدي ډول پر
خاورو بدل شوی، چې دلیل یې تراوسه څرګند نه دی. جگړو
هغه ته زیات زیان اړولی، جومات یې د سیمې د خلکو له خوا
تر بیا جوړونې لاندې دی.

د افغانستان لويديځ:

هرات:



جامع جومات:
پر ۱۲۰۰م کال د
غوريانو پروخت
جوړ شوی او په ۱۵
میلادي پېړۍ کې
د تیموريانو په
واسطه ترمیم او له
۱۹۴۳ کال راپه
د پخوا یې ښکلا

ته نوره پاملرنه هم کېږي. له جگړې څخه رسېدلي زیانونه یې
ترمیم شوي او په ښه ډول ساتل کېږي.



د مالان پل: له ۱۵۰۲
کال څخه شتوالی لري.
جگړو ورته زیان رسولی
او د ۱۹۹۴-۱۹۹۶ کلونو
ترمنځ په ناسم (نافني)
ډول ترمیم شوی دی.
د امام فخر رازي
جومات او مزار:



د ۱۳ م پېړۍ اړوند،
جگړو هغه ويجاړ کړي
او د پانگوالو خلکو له
خوا نامناسب ترميم يې
نيمگړي پاتې دي.

د مصلی مینارونو
مجتمع: د ۱۵ پېړۍ د
تیموریانو د وخت اړوند

د گوهر شاد مقبره چې د جگړو له کبله د هغې د گنبدې د کاشۍ
زیاتې برخې له منځه تللي دي. هغه ونې چې پر ۱۹۴۰ کال د
ساتونکي دېوال په توگه د جون- سپتمبر د میاشتې د ۱۲۰
ورځني باد په مقابل کې ایښودل شوې وې، له منځه وړل شوي
دي. په دې سیمه کې له شپږو موجودو مینارونو څخه یو یې د
یو توغندي په واسطه له منځه تللی او دوه نور یې د توغندي له
مستقیم لگېدو سره سره ولاړ پاتې دي. هغو ته له مخامخ خطر
سره سره د ځینو جنجالونو د شتوالي له کبله د هغو د ترمیم کار
ځنډول شوی دی.

گازرگاه: د تیموریانو په واسطه په ۱۵ میلادي پېړۍ کې په



کاشیو ښکلی شوی زیارت
د ۱۱ میلادي پېړۍ ستر
صوفي، شاعر او فیلسوف
خواجه عبدالله انصاري ته
ځانګړی شوی دی. د هغه د
مجاورانو له خوا ښه ساتل
کېږي. د مرمرو له ډبرو څخه
جوړه، د یوه حیوان مجسمه
چې هغه ته په ورننوتونکې
دروازه کې ودرول شوې وه.
د طالبانو له خوا لرې شوې ده.

د کرباس حوض: د هرات ښار د لویدیځ د غلوار په کلي
کلي له داخلي ښکلاوو سره په تیموري دورې پورې تړلی دی. د
یو ډنمارکي ناحکومتي سازمان ډاکار DACAAR موسسې
په واسطه ترمیم شوی دی.

د محدث زیارت: د تیموریانو د دورې د ۱۵ میلادي پېړۍ
اړوند مدرسه او جومات چې د ۹م پېړۍ د پوه خواجه
عبدالولید په ویار جوړ شوی و، د جګړې له کبله ورته زیات

زیان اوښتی دی. د مقبرې پر سر د گنبدې ترمیم، د خلکو په همکارۍ، د ډاکار موسسې له خوا پیل شوی دی.

د ظفر تخت: د تیموریانو د دورې د ۱۵مې پېړۍ د تفریح ښو، تر ۱۹۲۲م کال پورې د کارېدو وړ و. پر ۱۹۹۴ کال له یوې مخې له کاره ووت، د مجاهدینو پړوخت د هغه د بیا جوړونې لپاره د هرات د والي تورن اسماعیل خان پلان، پر ۱۹۹۵ کال د هرات ښار ته د طالبانو په راتګ سره عملي شوی نه دی.

د چهارسوق حوض: د ۱۷مې پېړۍ اړوند د عامه اوبو زېرمه، وچه شوې او د له منځه تلو په حال کې ده.

د افغانستان شمال:

د تخار ولایت خواجه غار ته نږدې، تر میلاد دمخه ۲-۴ پېړیو، یو یوناني ښار دی، چې د فرانسویانو له خوا پلټل شوی و. د بلدوزرونو د تونلونو د کیندلو په واسطه هلته په منظم ډول تالان کېدی.

طلا تپه: شبرغان ته نږدې، په لومړۍ میلادي پېړۍ پورې اړوند، د کوشانیانو یوه هدیره، د افغانستان او شوروي لرغونپوهانو ګډو کیندنو شپږ قبرونه رابهر کړل، چې له هغو څخه د سرو زرو شاوخوا شل زره اثار لاسته راغلي وو، د دوو ناپلټل شویو قبرونو تالان پر ۱۹۸۰ کال پیل شو.

سور کوتل: پلخمری ته نږدې دویمې میلادي پېړۍ پورې
اړوند مذهبي مجتمع، په دې باب معلومات په لاس کې نه
شته.

رباطک: په دویمې میلادي پېړۍ پورې اړوند، پلخمری ته
نږدې یو سلطنتي معبد، د ۱۹۴۳ کال تصادفي کشف، د بغلان
د والي په واک کې دی.

د رستم تخت: د
سمنگانو ولایت
ایبکو ته نږدې په ۴
او ۵ میلادي پېړۍ
پورې اړوند بودايي
مجتمع او ستوپه
غلا شوې او لوټ
شوې نه ده.



بلخ:

زور بنار: د ۱۹۹۵ کال له پټو پلټنو څخه د ای خانم یوناني
ستونو ته ورته ستنې لاسته راغلي، چې د شخصي کورونو د
جوړولو لپاره ورڅخه کار اخیستل شوی دی. ناتایید شوي
راپورونه د زیاتو کشفونو خبرې کوي.

د نهو گنبدو جومات: ساساني دوره ۹ ميلادي پېړۍ:
 د ساتنې د پوال يې د نړېدو او د گچو برخه يې د اوبو د تويېدو
 له خطر سره مخ ده او د ماتېدو له کبله يې يوه ليندۍ له
 خطرناک حالت سره مخ شوې ده. بېرني ترميم ته اړتيا لري.
 د خواجه ابونصر پارسا زيارت: د تيموريانو د دورې د
 وروستيو وختونو اړوند، د هغه د گنبدې د کاشيو ځينې برخې
 د توغنديو د لگېدو له امله بې ځايه شوې دي. د ۱۹۷۴ کال
 ترميمونه د ناسمې ساتنې له کبله، له خطر سره مخ ده. د هغه
 داخلي برخه نسبتاً قناعت بنسټونکې ده. په جنوبي لوري کې د
 نوي جومات جوړول، د هغه اصل ډيزاين له منځه وړی دی.
 د سيد سبحان قلي خان مدرسه: د ۱۷ م پېړۍ د وروستيو
 وختونو اړوند، په جدي ډول د نړېدو په حال کې ده.
 مزار شريف:

د حضرت علي کرم الله وجهه روضه: د ۱۵ پېړۍ د



تيموري عصر
 ودانۍ، د
 عصري کاشيو
 له نويو
 بنکلاوو سره
 پرې له ۱۹۹۴
 کال راپه

د پخوانا فني کار روان دی. د هغې لوی چمن د سمنټو له کڅوړو، مېزونو او څو کیو څخه ډک دی.

د مزار په لويديځ کې تخته پل: د ۱۹م پېړۍ اړوند جومات، باندینۍ برخه یې په نسبتاً ښه حالت کې ده، خو د داخلي برخو رنگمالي یې د ويجاړۍ له گواښ سره مخ ده.

د آقیني حوض: د اندخوی په شمال کې د ۱۲مې پېړۍ شاوخوا اړوند، د اوبو د یوې ژورې ۱۲ متره زېرمې پر سر ۱۲ متري گنبد، نوې رنگمالي شوې او ښه حالت لري.

د سرپل-امام خورد: د سلجوقيانو د وخت د یوولسمې میلادي پېړۍ اړوند، د داخلي ښکلاوو او غوره ډبرليکنو لرونکی، ښه ساتل شوی دی.

د افغانستان ختیځ:

هډه: جلال اباد



ته نږدې له دویمې تر اوومې میلادي پېړۍ اړوند بودايي معبد او ستوپه په یو مجتمع کې، پر ۱۹۸۱ کال د جگړو

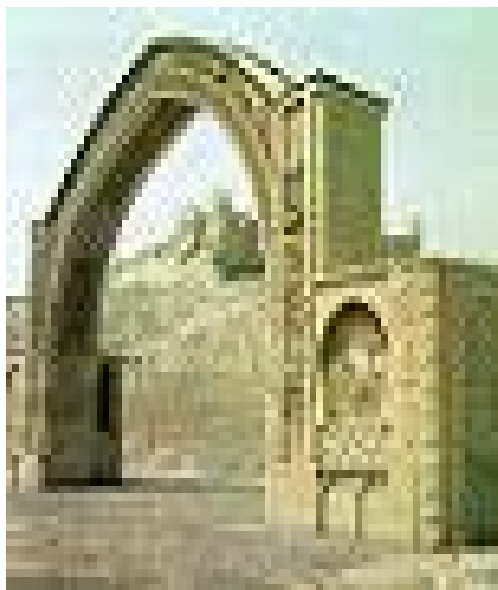
له کبله ويجاړه شوې، په ټولیز ډول یې ټول اثار وروړو له

منځه وړل شوي. د يو نا منقول موزيم په توگه په اصلي حالت ساتل كېده، اوس ورڅخه څه پاتې نه دي.

غوچك: جلال اباد په لويديځ كې د ۱۲۱۰م كال اړوند د مغولو د وخت بڼ او د شلمې پېړۍ اړوند د امير حبيب الله بڼ او ماني، د شلمې پېړۍ يوه ماني پر ۱۹۹۴ د معروف په نوم د يو افغاني نا حكومتي سازمان (د نړۍ د خوړو او كرنې سازمان) په مرسته ترميم شوه.

د افغانستان جنوب:

د هلمند ناوې:



په بست او لښكري بازار كې د ۱۲م پېړۍ د غزنويانو د وخت ژمنۍ ماني او بالا حصار، تر جگړې دمخه د بست تشریفاتې ليندۍ ترميم او تراوسه پورې هغې

ته د كوم جدي زيان د رسېدو خبر ترلاسه شوی نه دی.

کندهار-د اشبوکان بن: د کندهار په زاړه ښار کې ارامیک او یوناني دوه ژبی یو ډبرلیک چې ۳ ق م پېړۍ پورې مربوط دی په خپل اصلي حالت موجود و. د هغه په باب معلومات په لاس کې نه شته.

چهل (خلو بښت) زینه: د ۱۲ میلادي پېړۍ اړوند له ډبرې څخه د خلو بښتو پوړیو جوړه یوه زینه، چې د ظهیرالدین محمد بابر د لارښوونې له مخې د جوړ شوي ډبرلیک له محوطې سره نښلي، د هغو په باب معلومات په لاس کې نه شته.

د احمد شاه بابا مقبره (۱۷۷۲م):



بهرنۍ برخه
يې ډېره
استادانه
مهندسي او په
داخل کې
نقاشي لري
چې په ښه
حالت کې ده.

د میرویس نیکه مقبره (۱۷۱۵م):
پر ۱۹۳۰م کال د احمد شاه بابا د مقبرې په شان جوړه شوې



ده؛ د باندې د بڼې مهندسی او په داخل کې د نقاشۍ لرونکې
ده، چې شاوخوا یې د کوکران د بڼې په واسطه احاطه شوې او
بڼه ساتل شوې ده.

د محمد اسماعيل يون لنډه پېژندنه



محمد اسماعيل

يونس د حاجي

محمد خان زوى

پر ۱۳۴۶ل کال،

د لغمان ولايت د

الينگار

ولسوالۍ

دنيا زيو په يوې

روښنفکرې

کورنۍ کې

زېږېدلى دى.

لومړنۍ زده کړې يې د الينگار ولسوالۍ د سلينگار په لومړني
ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغى او
په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۶ل کال له نوموړې لېسې
څخه په دويم نومره بريالى او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو
او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له
نوموړې څانگې څخه اول نومره بريالى او پر همدې کال بېرته
د پښتو څانگې د کدر غړى شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانگه

کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بريالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د (پوهندوی) علمي پورې ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او ((شمشاد)) مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو هم کار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیاد جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسته خپل ملي او تاریخي مسوولیت ادا کړ او د هېواد د ښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول. استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرگې د دارالانشاد غړي په توګه خپل فعال رول ادا

کې ټاکل شوي وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو. ملګرو ملتونو (UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تردې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادی ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادی سربېره لا تر اوسه دا دنده پرمخ وړي. استاد یون پر ۱۳۸۵ ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او

مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي گټو ته خطر بولي، نو ځكه يې په ټينگه مخالفت كوي زه ددې شاهد يم، هر كله چې يون كومه ليكنه او مركه كړې، نو دده پروړاندې يې مثبت او منفي غبرگونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرگونونه اكثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر كړ كېچن سياسي بهير كې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه كړي او ځانونه يې مطرح كړي دي.

مثبت غبرگونونه اكثره د ولس د مشرانو، روښنفرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرايطو كې بيا هم خپل فرهنگي، سياسي او ټولنيز كار ته دوام وركوي.

دا اوسنی فرهنگي كار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول گورئ، دا د تېرو شلو كلونو كارونه دي، چې له تېريو نيم كال راهيسې پرې په منظم ډول كار شوی، او ډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل كېږي، په داسې يو دولتي دفتر كې چې بوختياوې په كې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنگي كار سرته رسول اسانه كار نه دی. استاد يون پر خپلو فرهنگي كارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همكار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا كړی، په پېښور كې يې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (د افغانستان د كلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختيا ټولنې) د همكار په توگه د بېلابېلو ليكوالو په لسگونو

اثر، ايډيټ او چاپ کړي دي دغه راز يې په سلگونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستي ده، خپله يې هم په لسگونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يوزيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړي ده. دلته به يې د اشارو يادونه وکړو:

اثر

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنگوالی	چاپ کال
• متکور	لومړۍ شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• نيمگړي ارمانونه	د حيران شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	گډه شعري ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• د نازوانا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولگه	دويم ۱۳۸۷
• داستاد الفت نثري کليات	داستاد الفت نثرونه	درييم ۱۳۸۷
• سيندونه هم مري	د اسحق ننگيال شعري منتخبات	دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

• د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه	
د پوهنوال روستار تره کي اثر	دويم ۱۳۸۷

- د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه
- دويم ۱۳۸۷ د نينسي دوپرې اثر
- په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه
- دويم ۱۳۸۷ د پوهنوال روستار تره کی اثر
- د- يونليکني:
- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- د پنتاگون ترخندو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- ه- خپرنې او شننې:
- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- د کابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنگ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرگه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنگي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ايډيال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړېمو کې لومړی ۱۳۸۷

- افغانستان په سياسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
 - پښتو ليکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
 - اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
 - که نړيوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷
- خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم
تاند لري، الله (ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په
فرهنگي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسېلې هیله لرم.
په درناوي
وفا الرحمن وفا
کابل - افغانستان

A View to cultural inheritance of Afghanistan

**Written by:
Mrs. Nancy Doprey**

**Translated to Pashto
By:
M. Ismael yoon**

ISBN 978-9936-500-14-3



9 789936 500143 >

د خپرونو لړ: (۱۵)

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English